

УДК 329.1/.6 (477)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.3.365>

Дмитро Конопляник*

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація: *Стаття присвячена дослідженню розвитку політичних партій і партійної системи України на сучасному етапі, розглянуто їх стан у країні як напередодні російсько-української війни, так і під час неї. Хоча кланово-олігархічний режим суттєво вплинув на якість партій і партійної системи у цілому, але це не означає повного заперечення існування справжніх політичних партій. Вони, безумовно, є, але в умовах такої політичної системи партії, які хотіли потрапити до парламенту, змушені були пристосовуватися до правил, встановлених фінансово-промисловими групами. Запровадження воєнного стану в Україні ускладнило роботу політичних партій, знизивши їх активність у розв'язанні питань громадян. Післявоєнна відбудова потребуватиме активного залучення партій до політики реформ, спрямованих на забезпечення політичної стабільності та розвиток інституцій для зміцнення демократії в країні, що створить основу для стійкого прогресу країни у майбутньому.*

Ключові слова: *Україна, політичні партії, партійна система, російсько-українська війна, повоєнний період*

Постановка проблеми. В Україні, на тлі швидких і складних суспільно-політичних та економічних процесів, які додатково загострила російсько-українська війна, спостерігається криза партійної системи та політичних партій. Наслідком цього стало значне зниження довіри громадян до політичних партій, які в умовах воєнного стану відчують труднощі з адаптацією до нової реальності. Ця ситуація свідчить про те, що партійна система України перебуває у стадії змін і потребує оновлення. Вказані тенденції підкреслюють актуальність проведення подальших досліджень цієї проблематики.

Огляд літератури показав, що сучасні політичні партії України та специфіка партійної системи привертали увагу науковців, серед них: Ю.В. Якименко¹, К. Федоренко, О. Рибій, А. Умланд². Вони зазначають розчарування громадськості у політичних партіях, що вказує на невідповідність партійної системи вимогам сучасного суспільства. Незважаючи на існування праць з даної проблематики³, вивчення змін у розвитку політичних партій і партійної системи України повоєнного періоду потребує подальших наукових розвідок.

* Конопляник Дмитро Олегович – асистент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1973-771X>; e-mail: dmytrokonoplianyk18@gmail.com

¹ Якименко Ю.В. Партійна система України у 2015–2016 рр.: тенденції еволюції. *Держава і право. Сер.: Політичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 114–128.

² Федоренко К., Рибій О., Умланд А. Українська партійна система до та після Євромайдану 2013–2014 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2019. Вип. 2. С. 5–43.

³ Теремко В.В. Проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні. *Політикус: наук. журн*. 2023. № 1. С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.7>

Мета статті – на основі узагальнюючих тенденцій розвитку політичних партій і партійної системи України на сучасному етапі, показати становище партійної системи та політичних партій України до початку російсько-української війни, окреслити специфіку їх діяльності під час війни та схарактеризувати перспективи їх участі у повоєнній відбудові України.

Виклад основного матеріалу. Політичні партії є одним із важливих індикаторів сутності політичного режиму. За даними Міністерства юстиції України на 1 січня 2022 р. у країні було 365 партій⁴, зареєстрованих у встановленому законом порядку. Регулювання діяльності політичних партій в Україні здійснюється на основі Закону України «Про політичні партії в Україні»⁵. Цей законодавчий акт визначає, що діяльність політичних партій ґрунтується на добровільному об'єднанні громадян, які реєструються відповідно до чинного законодавства та підтримують певну загальнонаціональну програму суспільного розвитку. Проте, у сучасних умовах українська партійна система стикається зі значними дестабілізуючими факторами. Основною причиною цього є часте втручання у діяльність партій з боку фінансово-промислових груп та олігархічних структур. Внаслідок цього політичні партії втрачають здатність ефективно відображати волю народу, що сприяє активізації процесів лобіювання інтересів цих суб'єктів.

До початку російсько-української війни партійна система України за своєю суттю була розрізною та досить специфічною. Особливість її полягала у тому, що в політичному просторі існувала велика кількість як повноцінних партій, так і партій-політичних проєктів і партій-спойлерів, які виконували певні завдання у виборчих комісіях на користь впливових замовників, чиї представники мали шанси бути обраними. Крім того, деякі партії отримували найбільшу підтримку виборців завдяки тому, що були продовженням промислово-фінансових груп (далі – ПФГ), або активно співпрацювали з ними.

На перший погляд, існування політичних партій свідчить про політичний плюралізм і конкуренцію. Проте в Україні велика кількість партій не підвищила якість політичної системи, а навпаки, з другої половини 1990-х років вони почали функціонувати як несправжні інституції. У цьому контексті існує певна ієрархія, де партії можуть стати парламентськими за умови співпраці з ПФГ чи представлення їхніх інтересів. Логіка кланово-олігархічного режиму суттєво вплинула на якість партій і партійної системи в цілому. Це не означає повного заперечення існування справжніх партій. На них була і є присутність, але в умовах кланово-олігархічного режиму партії, що прагнули досягти парламентського рівня, були змушені діяти за правилами встановленими ПФГ. У результаті виник своєрідний неформальний бар'єр відбору політичних партій, заснований на лояльності до конкретної ПФГ, який доповнював офіційний обмежувальний бар'єр у 5%. Така система призводила до того, що партії потрапляли у залежність від цих груп. З часом, коли партія вичерпувала свій електоральний ресурс і втрачала власну ідентичність, вона ставала нецікавою виборчому загалу та «списувалася». Таким чином, середній термін існування парламентських політичних партій в Україні становив 2-3 електоральні цикли⁶.

⁴ Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2021 р. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/rm/4561>

⁵ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р., № 2365-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

⁶ *Електоральний цикл* – сукупність виборів, які йдуть одні за одними у чітко встановлений законодавством період часу певної країни чи регіону.

Подолання обмежень, встановлених ПФГ, було практично неможливим через специфіку виборчого процесу. У цих умовах політична партія змушена або дотримуватись правил, диктованих ПФГ, або її шанси на вихід до вищих політичних кіл зводились до нуля. На місцевому рівні такі партії могли досягати помітних успіхів. Місцеві вибори 2020 р., проведені за пропорційною виборчою системою, сприяли появі нових, інституційно найсильніших партій. Проте, для досягнення загальнонаціонального впливу ці партії змушені були вкладати ресурси в поширення своїх ідей, зазвичай через ЗМІ, враховувати адміністративний ресурс та домовлятися з людьми, які фактично керують регіонами.

На початок російсько-української війни українське суспільство постало вкрай політично неструктурованим, зі значним рівнем скептицизму щодо політичних партій і державних органів. Можна припустити, що це стало одним із факторів, який спонукав РФ до розв'язання масштабної війни. Враховуючи рівень недовіри до державних інституцій, ймовірно було зроблено ставку на те, що крах державного управління призведе до пасивності суспільства.

Із запровадженням правового режиму воєнного стану після початку російсько-української війни політичні процеси в Україні фактично «стали на паузу». Запровадження воєнного стану в Україні значно загострило проблеми функціонування політичних партій. Основні напрямки їхньої діяльності змістилися у бік збільшення політичної пасивності при розв'язанні проблем суспільства. Це також ускладнило нормативно-правове регулювання їхньої діяльності в умовах воєнного стану. Система фінансування політичних партій почала створювати ризики, пов'язані з участю ПФГ.

Однак саме воєнний стан став своєрідним «вікном можливостей» у переформатуванні партійної системи. Зокрема, був ухвалений Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»⁷ і призупинена діяльність низки проросійських політичних партій. Проаналізувавши ситуацію, РНБО рішенням від 18 березня 2022 р. призупинила діяльність політичних партій, зважаючи на їхню пряму антиукраїнську політичну й організаційну діяльність в умовах збройної агресії з боку РФ, яка полягала у виправданні війни, у публічних закликах до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, що становило реальні загрози суверенітету і територіальній цілісності держави. Так було призупинено діяльність кількох десятків партій, як-то: «Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз лівих сил», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Опозиційний блок», «Наші», «Блок Володимира Сальдо», «Русь Єдина» й ін.⁸

Війна спричинила окупацію частини території України та значні переміщення населення як всередині країни, так і за її межі; значна частина населення України вступила до лав Збройних сил, що призвело до втрати зв'язку деякими членами партій із їх

⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022 р. «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»: Указ Президента України від 18.03.2022 р., № 153/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>

партійними осередками; діяльність партійних організацій фактично була заморожена як на національному, так і на інших рівнях політичної системи (виняток становили депутати від партій у представницьких органах урядування різного рівня). Ці обставини сприяли переоцінці громадянами попереднього досвіду розвитку країни, зокрема у політичній сфері, та критичному сприйняттю результатів довоєнного розвитку і поточного стану справ в Україні у всіх сферах. Загалом це веде до скептичного настрою щодо традиційних форм політичної діяльності, які існували до війни, а також стосовно ключових політичних акторів у державі. За даними (на січень 2024 р.) Центру Разумкова політичним партіям не довіряє 72% респондентів⁹. Як наслідок, навіть перед початком війни більшість партій в Україні характеризувалися невеликою кількістю членів і функціонуванням з мінімумом учасників, які прирівнювались до партійних функціонерів. В окремих випадках спостерігався феномен партій без жодного члена. Початок повномасштабної війни та її хід зумовили подальше зменшення кількості членів політичних партій України.

Іншим фактором, який впливає на переформатування партійної системи, є зміна суспільно-політичних настроїв громадян України. Обмеження політичних прав і свобод означає неможливість публічної артикуляції нових настроїв, яка не конвертується в організовані політичні акції чи організації. Однак зміни політичних настроїв конвертуються у певні соціально-політичні уподобання, які створюють умови для кількісного й якісного переформатування партійної системи України. Тому слід зазначити, що структурно система ухвалення політичних рішень була недосконалою ще до війни та була підпорядкована зокрема інтересам ПФГ.

На думку провідних українських фахівців – учасників круглого столу: «Політична система України в умовах війни» з початку війни більшість партій так і не знайшли свого місця в умовах дії нових викликів і зникли з інформаційного поля країни. Це зазначили всі учасники дискусії. Проте, говорячи про наслідки цієї партійної кризи, експерти розійшлися у своїх прогнозах майбутніх змін.

На думку В. Подгорної, війна спонукала до поляризації політичного простору, що може призвести у перспективі до того, що в Україні з'являться дві основні групи партій, або умовно дві «партії» «військових» і «цивільних». Вже сьогодні, за соціологічними опитуваннями, виділяється блок довіри у складі ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів, і другий блок – це громадські організації, які, зокрема, працюють на дипломатичному фронті, мають уже доволі серйозні інституційні структури та стовідсотково матимуть своє представництво у парламенті, у тому числі внаслідок зміни партійного фінансування, його деолігархізації. І. Павленко погодилася з перспективою виникнення фактичної двопартійності в Україні після війни, щоправда на іншій основі – діючих двох основних партій: влади й опозиції. На її думку сьогодні не є очевидною поява принципово нових політичних партій всеукраїнського масштабу, спроможних подолати 5 відсотковий бар'єр та організувати й фінансувати свою виборчу кампанію у масштабах всієї країни.

⁹ Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). Сайт Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>

На думку І.Павленко, якщо громадянське суспільство (наприклад, волонтери) і створять в обмежених часових умовах успішний партійний проект, який зможе подолати прохідний бар'єр у 5% і потрапити до ВР України, це буде саме виборчий проект, а не політична партія в інституційному розумінні цього слова. Як наслідок, така партія матиме притаманні багатьом попереднім аналогічним партійним проектам недоліки. У першу чергу ідеться про відсутність партійного активу, з якого складатиметься парламентське представництво такої партії-проекту (як відомо, політичні партії до своїх виборчих списків можуть включати безпартійних кандидатів). Такі нові суб'єкти політичного процесу очікувано не будуть довготривалими, а їх члени виявляться розподіленими між двома основними центрами впливу.

Крім того, послаблення позицій олігархів, окрім нових можливостей на медіаринку України, створює ще одне поле можливостей політичного представництва. Тобто, актуалізується перспектива організації та фінансування нових партій поза інтересами великих ПФГ. Ідея залучення коштів громадян, неолігархічного бізнесу може бути реалізована, але у що це виліється у майбутньому сьогодні ще важко спрогнозувати. Цілком імовірно, що політичне поле України виявиться ще більше фрагментованим, і нові, у т.ч. регіональні партії не наберуть достатньої потуги щоб перетворитися на загальнонаціональні проекти¹⁰.

Ю.Остапеч вважає, що партійну систему України у повоєнні роки чекає повне перезавантаження, яке пов'язане з негативним відношенням українців до політичних партій (за результатами опитування рівень довіри на рівні 1-2%), яке буде обумовлене вище вказаними особливостями її функціонування після завершення війни, в т.ч. й оновленням нормативно-правової бази їх діяльності (фінансування, утворення, припинення діяльності). Таким чином, Україна отримає «третю» партійну систему («перша» існувала з 1991 до 2014 рр., а «друга» з 2014 р. до початку російського вторгнення в Україну). Повоєнні політичні партії будуть характеризуватися децентралізованою організаційною структурою, низьким рівнем членства домінуванням «мережевого» способу діяльності та відсутністю чітких ідеологічних маркерів¹¹.

О.Розумний вважає, що важливим носієм капіталу суспільної підтримки будуть військові-ветерани. Їх вплив може бути акумульований у два способи: через створення «партії фронтовиків», а також через залучення ветеранів війни до різних політичних сил. Обидва способи політичного залучення було вже використано у 2014 р., однак тоді з-поміж професійної військової еліти не з'явилося нових політичних лідерів (вірогідно тому, що ця еліта лише зароджувалася). У випадку компромісних умов миру, «партія фронтовиків» може стати потужною опозиційною силою, що акумулюватиме підтримку найбільш патріотично налаштованої частини суспільства. Істотну роль в електоральній боротьбі відіграватиме українська еміграція, яка значно зросла чисельно в умовах війни¹². Цю думку

¹⁰ Політична система України в умовах війни: матеріали круглого столу, 27 жовтня 2022 р. Київ: НІСД, 2022. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-sistema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

¹¹ Остапеч Ю. Перспективи розвитку політичних партій та партійної системи України у поствоєнний період. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Чернівці, 14 червня 2023 р.) Чернівці: Технодрук, 2023. С. 38.

¹² Розумний О. Контури повоєнного суспільно-політичного ландшафту України. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3-4. С. 122.

почасти підтверджують дані опитування соціологічної служби Центру Разумкова згідно з якими половина українців (51%) у повоєнний період готові довірити владу в країні партії, яка може з'явиться з середовища військовослужбовців¹³. Отже, як видно із соціологічних опитувань саме із професійних військових і ветеранів слід очікувати формування нової еліти.

Щодо перспектив розвитку політичних партій і партійної системи та їх участі у політичному житті повоєнної України, можна виокремити такі можливі тенденції:

– *Консолідація партій*. Після війни українські партії можуть зрозуміти, що для досягнення успіху потрібно об'єднуватися та працювати разом. Це може призвести до зменшення кількості партій і посилення конкуренції між тими, які залишаться на політичній арені.

– *Розкол партій*. На жаль, війна може поглибити поділ українського суспільства і, відповідно, роздвоєння у партійних структурах. Це може призвести до появи нових партій або розпаду чинних.

– *Зміна пріоритетів*. Війна може змінити пріоритети українських виборців і партій. Наприклад, зростання інтересу до національної безпеки, оборони та відновлення територіальної цілісності може підсилити популярність партій, які активно підтримують ці питання.

– *Зростання ролі незалежних кандидатів*. Після війни українці можуть стати більш критичними до партійних структур і бажати підтримувати незалежних кандидатів. Це може призвести до зменшення впливу партій на політичну ситуацію у країні.

У будь-якому випадку, після війни з РФ партійна система України буде переживати певні зміни. Але, попри це, важливо, щоб в Україні існував різноманітний політичний ландшафт з різними політичними партіями та іншими громадськими організаціями, що забезпечує розвиток демократії та плюралізму в суспільстві. Крім того, важливо, щоб партійні лідери та політики були здатні до діалогу та компромісів, здійснювали відкрите та прозоре управління і відповідальність перед народом. Зміна влади може позначитися на політичній культурі в Україні та сприяти розвитку демократії. Нові політики можуть привнести в Україну нові ідеї та вектори розвитку, змінити підходи до розв'язання проблем та зміцнити довіру між владою та громадянами¹⁴.

Висновки. Таким чином, вже напередодні війни стало очевидним, що політичні партії та партійна система України перебувають у стані кризи. Початок російсько-української війни у лютому 2022 р. лише загострив цю проблему. Політичні партії продемонстрували неспроможність ефективно адаптуватися до нових умов воєнного стану. Більшість із них виявилися нездатними пристосуватися до реалій, що показало їхню слабкість і нестійкість у політичній системі країни.

Вихід із цієї ситуації може бути пов'язаний із занепадом багатьох так зв. «старих партій», що, ймовірно, призведе до спаду їхньої популярності серед виборців. Це, у свою

¹³ Матяш Т. Більше половини українців після війни готові довірити владу партії, заснованій військовими, – опитування. URL: https://lb.ua/society/2023/07/26/567104_bilshe_polovini_ukraintsiv_pislya.html

¹⁴ Слінецька Ю. Трансформація інституту політичних партій в Україні: основні чинники та поствоєнні перспективи. *Теоретичні та практичні аспекти політичного розвитку в Україні і світі в умовах повномасштабної російсько-української війни*: зб. ст. і тез (пам'яті Любомири Степанівни Мандзій) 9–10 травня 2023 року / [за ред. Анатолія Романюка і Юлії Слінецької]. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. С. 48.

чергою, відкриє простір для появи нових політичних сил. Після завершення війни політичний ландшафт країни, очевидно, зазнає значних змін під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Відновлення країни, перерозподіл ресурсів, активізація громадянської участі та євроінтеграційний процес створюють нові умови та виклики для функціонування партій. Крім того, збільшиться роль прозорих механізмів управління, розвиток ідеологічної основи політичних сил та їх здатність пристосовуватись до вимог часу стануть ключовими пріоритетами.

Подальший розвиток партій значною мірою залежатиме від рівня довіри громадян до політичних інституцій, ефективності виконання ними своїх функцій і готовності адекватно реагувати на виклики та потреби суспільства.

Dmytro Konoplianyk

The political parties in Ukraine today

Abstract: The article, based on generalized trends in the development of political parties and the party system of Ukraine during the 2020s, examines their state in the country both on the eve of the Russian-Ukrainian war and during it. The clan-oligarchic regime largely determined the quality of parties and the party system as a whole, but does not mean a complete denial of the existence of real parties. They exist, but under the conditions of the specified political regime, parties that sought to enter parliament were forced to adapt to the rules established by industrial and financial groups. However, in order to achieve nationwide influence, these parties were forced to invest resources in the dissemination of their ideas, to take into account administrative resources.

At the beginning of the Russian-Ukrainian war, Ukrainian society became extremely politically unstructured, with a significant level of scepticism towards political parties and state bodies. The beginning of a full-scale war and its course led to a further decrease in the number of members of political parties in Ukraine. The introduction of martial law in Ukraine has significantly deepened the problems of the functioning of political parties and the party system, as a result of which their main vectors have shifted to increasing political passivity in resolving citizens' issues. The war contributed to citizens' reassessment of the previous experience of the country's development, in particular in the political sphere, and a critical perception of the results of the current state of affairs in Ukraine. In this regard, there is a need to formulate measures aimed at increasing the effectiveness of political parties.

The prospects for the participation of political parties in post-war Ukraine are multifaceted and require a strategic approach. In addition, important tasks are to ensure a stable political landscape and develop institutions capable of strengthening democracy and human rights, which will create the basis for the country's sustainable progress in the future.

Keywords: Ukraine, political parties, party system, Russian-Ukrainian war, post-war period